

Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kirâat Eğitim-Öğretimi¹

The Quran/Qirâat Education During The Time Of Prophet

Abdülhekim AĞIRBAŞ

DR,

aagirbas@karatekin.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3420-6747

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Ekim / November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım / November 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: 31 Aralık / December

Atıf / Citation: Ağırbaş, Abdülhekim. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kirâat Eğitim-Öğretimi". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, 1 (Aralık 2021), 83-117.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <https://darulhadis.karatekin.edu.tr/dergi-15851-sayfasi.karatekin> | mailto: darulhadis.isl.ar.dergisi@gmail.com

Copyright © Published by Çankırı Karatekin Üniversitesi Cankiri

Karatekin University, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

¹ Bu makale, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 2021 yılında kabul edilen "Kirâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)" adlı doktora tezimizden üretilmiştir.

Öz

Kur'an eğitim-öğretimi, Yüce Allah'ın Hz. Cebrâil aracılığıyla Rasûlullah'a "oku" emriyle başlayan ve günümüze hatta kıyamete kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Ancak bu çalışmamızda Kur'an eğitim-öğretimi, Hz. Peygamber dönemi ile sınırlı tutulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Hz. Peygamber'in Kur'an okuyuş usûlü araştırma konumuzun bir parçasını oluştururken, onun Kur'an-ı Kerim'i öğrenme ve sahâbeye öğretme şekli ise diğer parçasını oluşturmaktadır. Allah Rasûlü'nün vahyi sema' yoluyla Hz. Cebrâil'den alması ve öğrendiklerini ona arz usûlü ile sunması Kur'an eğitim-öğretim metodunun temelini teşkil etmektedir. Bu şekilde alınan Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber tarafından çeşitli vesilelerle sahâbeye aynı usulle okunmuş ve öğretilmiştir. Rasûlullah'ın Kur'an okuyuş usûlünde harflerin mahreç-sıfatları, vakf-ibtidâ ve okuyuşundaki seyir ile ilgili uygulamalar sahâbeden tâbiine, onlardan tebeu't-tâbiine olmak üzere silsile halinde günümüze kadar intikal etmiştir. Kur'an okuma seyrinde takip edilen hadr, tedvîr ve tahkîk şeklindeki uygulamaların esası, bizlere kadar sahih senedle ulaşan nakiller çerçevesinde sürdürülmektedir. Kur'an tilavetinde bu usûl ve uygulamalara yeterince riâyet edilmeden Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretiminin yapılması, hatalı okuyuşların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle Kur'an eğitim-öğretimi, bu işin ehli olan bir hocadan iyice öğrenmek ve kavramak; yeterince tekrar yapmak ve uygulama esnasında azami derecede dikkat gerektirmektedir. Araştırmamızda Kur'an eğitim-öğretiminin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in Cebrâil'e (a.s) talebeliği ve onun bir muallim olarak sahâbeye öğretimi, onların bu eğitim-öğretimdeki rolü, söz konusu dönemin tilavetinde Kur'an kitabeti ve eğitim mekânları ile ilgili konular, ilk dönem kaynaklardan itibaren ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Eğitim-öğretim, Kur'an eğitimi, Hz. Peygamber, Usûl.

Abstract

Even if the education of the Holy Quran has been a continuing process starting with the order of Allah that was transferred to Prophet Mohammad

through Gabriel, this short article focuses only on the Prophet's period. This article covers two united chapters and while the first chapter examines the methodology underlying how to read the Holy Quran, the rest of the paragraphs of the article mention not only how to learn Quran and but also how to transfer it into the companions of the Prophet. As Prophet received Quran by the way of revelation through Gabriel in a heavenly way, companions of prophets were taught about the verses of the Quran in the same recitation methods by the Prophet himself. Some of the significant points such as origin and adjective the letter, "wakf-ibtibâ" and pronunciation that were practiced by Prophet, were transferred to the "tabîîn", people who saw companions, by the companions. Tabîîn also educated the "atba al Tabîîn" and fortunately, these skills were have been maintained until the present day. Especially some techniques such as hâdr, (fast), tâdvir, (normal level) and tâhkik (slow) have been reached by clear riwayas. It is absolute that if these techniques are not truly fulfilled during the Quran education, no doubt, it causes some major mistakes during the recitation of the Quran. Therefore Quran education not only requires regular control and supervision of the professional teachers but also it necessities doing more practices in attention. Thus in this article covers certain facts like that how prophet was a disciple of Gabriel in the period of the education of the Quran and how he taught his companions were discussed. Also, not only the roles of the companions in Quran education but also the roles of some of the important places enabling the Quran education were mentioned in the light of primary sources.

Keywords: Qırâat, Education and Teaching, Quran Education, Prophet, Methodology

Giriş

Yüce Allah tarafından insanlara okunması, anlaşılması ve yaşama geçirilmesi için gönderilen Kur'an-ı Kerim, nazil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber'in rehberliğinde sahâbeye, sahâbeden tabîîne, onlardan da tebeü't-tabîîne olmak üzere günümüze kadar lafız, mana ve kitabet olarak kesintisiz bir şekilde sağlam senedle intikal ettirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu intikali, onun en iyi şekilde öğretilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Vahyin ilk muhatabı

olarak Rasûlullah, kelâmullahı Hz. Cebrâil'den öğrenirken talebe olmuştur. Diğer taraftan sahâbeye onu öğretirken de muallimlik vazifesini deruhte etmiştir. Yani Cebrâil'in (a.s) kelâmullahı Rasûl-i Ekrem'e öğretimi, Allah'ın belirlediği usûl çerçevesinde gerçekleşmiştir. Kur'an'ın tertil ile acele etmeksizin okunması gerektiği, tadrîci bir şekilde nazil olması gibi hususların bizzat Allah tarafından bildirilmesi, aynı zamanda onun tilâvetinin nasıl olması gerektiğini de Rasûlullah aracılığıyla uygulamalı bir şekilde bizlere göstermiştir.

Hız. Peygamber büyük bir hassasiyet içerisinde Kur'an'ı öğrenme gayreti içerisinde olmuştur. En iyi şekilde Hz. Cebrâil'den Kur'an tedrisatını alan Allah Rasûlü de öğrendiği usûlü uygulayarak sahâbeye onu öğretmiştir. Hz. Cebrâil'den sema' (dinleyerek/işiterek) yoluyla Kur'an'ın okunuşunu öğrenen Rasûlullah, aynı zamanda öğrendiklerini de ona arz etmek suretiyle tekrar etmesi bu eğitim-öğretimin esaslarını belirlemiştir. Her yıl ramazan ayında karşılıklı tekrarlanan bu durum (mukâbele) ile o zamana kadar nazil olan ayetler defalarca arz ve sema' usulleri ile tekrar edilmiştir. Diğer taraftan Rasûlullah, Kur'an muallimi olarak öğrendiği Kur'an'ı değişik vesilelerle sahâbeye okumuştur. Sahâbe, Hz. Peygamber'den dinleyerek/sema' ile öğrendikleri Kur'an'ı kendisine ya da onun belirlediği, okuyuşuyla temayüz etmiş kimselere arz usûlü ile dinletmişlerdir. İşte Hz. Peygamber'in Kur'an okuma ve okutmada uyguladığı bu metot, Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretim usûlü olarak günümüze kadar intikal etmiş ve halen bu şekilde devam etmektedir.

Kur'an eğitim-öğretiminin nasıl olması gerektiği hususunda Hz. Peygamber'in örnekliliği, onun okuyuş usûlü bizlere rehberlik edecektir. Kur'an eğitim-öğretiminde ve tilâvetinde takip edilmesi gereken metodun yanı sıra, onun aynı şekilde sonraki nesillere intikalinde gösterilmesi gereken hassasiyet de bu yönüyle önem arz etmektedir. Öyleyse Allah Rasûlü'nün Kur'an talebeliği ve muallimliği ile onun kelâmullahı okuyuş usûlünün iyi tahlil edilmesi, aynı zamanda bizlerin Kur'an eğitim-öğretiminde takip etmemiz gereken yöntemi ve tilâvetteki usûlü ortaya koyacaktır. Bu amaçla çalışmamızda Hz. Peygamber'in Kur'an okuma usûlü ile onun Kur'an öğretiminde uyguladığı arz, sema' yöntemleri ele alınmaktadır. Ayrıca günümüzde Kur'an-ı Kerim tilâvetinde sıklıkla karşılaşılan sorunlardan

okuma hızı/seyri ile ilgili hususlara yer verilerek hadr, tedvîr ve tahkîk usûlleri hakkında, Rasûlullah'tan itibaren süregelen uygulamalara değinilecektir. Araştırmamızı benzer çalışmalardan ayıran en önemli özellik, Hz. Peygamber'in Kur'an eğitim-öğretimindeki metodu referans gösterilerek belirlenen usullerin tahlil edilmesi ve bunların değerlendirilmesidir. Bununla da günümüzde bu eğitim-öğretimde uyulması gereken hususların kaynağına dikkat çekilerek doğru ve sahih bir tilavetin nasıl gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktır. Bu amaçla ele alınan konu, ayet ve hadisler referans alınarak Allah Rasûlü'nün bu konudaki uygulamalarına dayalı izah edilmeye çalışılacaktır. Bu usul ve uygulamalar iyice anlaşıldıktan sonra tilavetiyle ibadet olunan Kur'an-ı Kerim'in eğitim-öğretimi, doğru yöntem takip edilerek sağlam ve sahih bir şekilde sürdürülebilecektir.

1. 1. Hz. Peygamber'in Kur'an Talebeliği ve Muallimliği

Yüce Allah tarafından Cebrâil (a.s.) aracılığıyla Mekke'de Hira Mağarası'nda Ramazan ayında¹ Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiyle birlikte Kur'an eğitim-öğretiminin de başladığını söylemek mümkündür.² Kurtubî (ö. 671/1273), Hira Mağarası'nda Hz. Cebrâil'in Allah Rasûlü'ne öğrettiği Alak Sûresi'nin ilk beş ayetinin, müfessirlerin çoğunluğuna göre ilk nazil olan ayetler olduğunu Hz. Âişe (ö. 58/678) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (ö. 42/663) gelen nakille aktarmaktadır.³ Nazil olan ilk ayetteki "oku" emri"⁴ ile de Allah Rasûlü, Kur'an-ı Kerim'in ilk talebesi olmuştur.

Kur'an eğitiminde, ezberleyerek onu ilk öğrenenin de yine Hz. Peygamber olduğu; Hz. Cebrâil vasıtasıyla da olsa ona öğretenin de Yüce Allah olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla Kur'an'ın ilk talebesi Hz. Muhammed'dir. Hz. Peygamber, inen ayetleri ezberlemek için telaşlanıp acele

1

Bakara, 2/185; Muhammed İbn Sa'd b. Münî' ez-Zührî, *Kitâbü Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 1/166.

2 Abdurrahman Çetin, "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 1/1 (1986), 97. ss. 91-101.

3 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *El-Câmiü li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 23/374, 375.

4 Alak, 96/1.

etmesi üzerine Yüce Allah tarafından: “Sana vahyi tamamlamadan Kur'an-ı okumada aceleci davranma.”⁵ mesajıyla da uyarılmıştır. Ayrıca Kur'an'ın Hz. Nebi'nin zihnine ve belleğine yerleştirileceği, “Onu (Kur'an'ı) zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. Öyleyse onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.”⁶ ayetiyle de teyit edilmiştir.

Hz. Peygamber, Cebrâil'den (a.s.) müşafehe yolu ile Kur'an'ı ezberleyerek almıştır. Kur'an'ın Hz. Peygamber'e, Yüce Allah tarafından verildiği “وَإِنَّكَ لَتَلْقَىٰ ۖ وَٱلْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ”⁷ ayetinde belirtilmekte; onun âlemlerin Rabbi tarafından indirildiği, uyarıcılardan olması için Hz. Peygamber'in kalbine Arap lisanı ile Rûhu'l-Emîn aracılığıyla⁸ nazil olduğu bildirilmektedir.

Kur'an tedrisati, ilk dönemden itibaren daha çok müşafehe yoluyla alınmış, onun muhafazası için de hıfzedilmesine ve yazılmasına gayret gösterilmiştir. Yani ilk andan itibaren sadırlara ve satırlara nakşedilen Kur'an'ın aynı zamanda bu şekilde korunması da gerçekleşmiştir.

Kur'an-ı Kerim, tecdîci bir şekilde 23 yıllık bir süre zarfında nazil olmuştur.⁹ Böyle uzun bir zaman sürecinde Kur'an'ın nazil olması onun öğrenilmesini, anlaşılmasını ve yaşama aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Kur'an'ın bir defada indirilmesi söylemi ilk andan itibaren dile getirilmişse de peyderpey nazil olmasının gerekçesi yine Kur'an'da açıklanmıştır. Kâfirlerin, Kur'an'ın bir defada nazil olmasıyla ilgili sözlerine karşılık, Yüce Allah'ın: “İnkarcılar, Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya! diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu belirli aralıklarla peyderpey gönderdik ve onu tane tane, ağır ağır okuduk.”¹⁰ ayetiyle uzun bir zaman

⁵ Taha, 20/114.

⁶ Kıyâme, 75/17, 18.

⁷ “Şüphesiz ki bu Kur'an sana ilim ve hikmet sahibi Allah tarafından verilmektedir.” Naml, 27/6.

⁸ (وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ ٱلْعَالَمِينَ، نَزَّلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ، عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ، بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ) Şuârâ, 26/192-195; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 1/12.

⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temimî İbn Mücâhid, “Mukaddime”, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâat*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru'l-Mearif, 1400/1980), 5; Abdussabûr Şâhîn, *Târîhu'l-Kur'ân* (Kahire: Nahdatu Mısır, 3. Baskı, 2007), 23.

¹⁰ Furkân, 25/32.

diliminde gönderildiğini bildirmektedir. Olayların, durumların akışına ve Müslümanların ihtiyaçlarına göre Kur'an, parça parça Hz. Peygamber'e nazil olmuştur. Allah Rasûlü de bu süre zarfında inen ayetleri ezberlemiş, anlamış, yaşamış ve insanlara tebliğ etmiştir. Yine: *"Biz onu (Kur'an'ı), insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya uygun şekilde parçalara ayırdık ve azar azar indirdik."*¹¹ ayeti Kur'an kırâatındaki usûlün nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretiminin nasıl olması gerektiği konusunda yol göstermektedir. Kur'an'ı ilk öğrenen ve öğreten Hz. Peygamber'in de bu ilâhî metodu uygulayarak onun tedrisatını en güzel şekilde yaptığını müşahede etmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'de *"(Allah'ın) ayetlerini kendilerine okuyacak bir elçi gönderilmesi"*¹² ayetinde ifade edilenin Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğunu ve bu vazifeyi: *"Ben muallim olarak gönderildim."*¹³ sözleriyle teyit ederek bunu da en iyi şekilde deruhte ettiğini belirtmek gerekir. Hz. Peygamber, Cebrâil'den (a.s.) Kur'an kırâatını dinleyerek (semâ ile) almış, aldığı kırâatı ona tekrar okumak suretiyle de arz usûlünü uygulamıştır.¹⁴ Peygamberimizin, Hz. Cebrâil'e her yıl Ramazan ayında o zamana kadar nazil olan ayetlerin tamamını okuduğu bildirilmektedir. Onun vefat edeceği yılda bu durum iki defa tekrarlanmıştır.¹⁵ Hz. Fâtıma bu konuda şu bilgiyi vermektedir: *"Nebî (s.a.v.) bana gizlice şöyle dedi": "Cibrîl (a.s.) her yıl Kur'an'ı bir defa mukâbele ederdi. Bu yıl onu benimle iki defa mukâbele etti. Öyle zannediyorum ki ecelim yaklaşmıştır."*¹⁶ Arza-i ahîre olarak bilinen bu son Ramazan ayındaki mukabelede Zeyd b. Sâbit'in ve hatta daha birçok kimsenin bulunduğu da

¹¹ İsrâ, 17/106.

¹² Bakara, 2/129.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (b.y.: Daru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2008), "Mukaddime", 17.

¹⁴ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 31, 32; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 40, 41.

¹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü Tabakâti'l-Kebîr*, 2/174, 175; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed b. Zühêyr Nâsır el-Nâsîe (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Fedâilü'l-Kur'an", 7; İbn Mücâhid, "Mukaddime", *Kitâbü's-Seb'a*, 5.

¹⁶ Buhari, "Menâkıb", 22.

bildirilmektedir.¹⁷ Bu durumu Muhammed Hamidullah (ö. 2002), Hz. Peygamber'in sesli bir şekilde mukabele okuyuşu neticesinde sahâbenin ellerindeki nüshalar ile hafızalarındaki Kur'an'ı tashih etme imkânı bulduğundan, diğer taraftan Hz. Cebrâil'in onun herhangi bir şeyi unutmaması halinde düzeltmek üzere orada hazır bulunması şeklinde değerlendirilebileceğinden bahsetmektedir.¹⁸

Hız. Peygamber de Kur'an tilâvetini kendisine öğretilen usûlde sahâbeye öğretmiştir. Nazil olan ayetleri erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı olmak üzere okuyarak semâ usûlü ile onlara öğretirken diğer taraftan da farklı zamanlarda sahâbeden Kur'an dinlemek suretiyle arz usûlünü de tatbik etmiştir. Bu şekilde semâ ve arz usulleriyle Kur'an kırâatının öğretim metodunun, bireysel olarak yapıldığı gibi bazen de toplu şekilde gerçekleştirildiği de bildirilmektedir.¹⁹ İbn İshâk (ö. 151/768), Hz. Peygamber'in vahyi aldığında onu her defasında sahâbeden oluşan bir erkekler grubuna, sonra bir kez de kadın sahâbeden oluşan bir gruba okuduğunu belirtmektedir.²⁰

Allah Rasûlü, cehri kılınan namazlarda Kur'an kırâatında bulunmuş, sahâbe de onu dinleyerek semâ usûlü ile ondan kırâat almıştır. Allah Rasûlü'ün sahâbeden Kur'an dinlediğine dair Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetle: Nebi (s.a.v.) "Bana (Kur'an) oku." dedi. Ben de Nisâ Sûresi'ni okudum. Bu sûredeki (فَكَتَبْتُ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا)²¹ ayetine gelince ona baktığımda gözlerinden yaşlar damlıyordu." Bu örnek, Rasûlullah'ın sahâbeden Kur'an dinlediğine dair örneklerden biridir.²²

¹⁷ Muhammed Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 43.

¹⁸ Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 43.

¹⁹ Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 31, 32; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 40, 41.

²⁰ Muhammed b. İshak b. Yesar, *es-Sîre*, thk. Muhammed Hamîdullah (Fas: y.y., 1395/1976), 128; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 31; Mehmet Dağ, *Tenzilden Tezyine Mushaf'ı Şerif* (Ankara: Fecr, Yayınları, 2013), 79; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, (Ankara:Fecr, Yayınları, 2014), 27.

²¹ "Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman halleri nice olacak!" Nisâ, 4/41.

²² Bk. İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, 75, 76.

Bu şekilde ilahî eğitimden geçirilen Allah elçisinin kalbine yerleştirilen Kelâmullah; O'ndan sahâbeye nakledilmiş, sahâbeden de nesilden nesile aktararak bizlere kadar ses, lafız ve kitabeti ile ulaşmıştır. Hz. Peygamber'in Kur'an okuma ve okutmada uyguladığı bu metod, Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretim usûlü olarak halen sürdürülmektedir.

1.1. Kur'an Eğitim-Öğretim Usulleri

Kur'an tedrisatı ilk dönemden itibaren daha çok müşafehe yoluyla alınmıştır. Hz. Cebrâil'in, Rasûlullah'a okuması; Rasûlullah'ın da Hz. Cebrâil'e nazil olan vahyi okuması ve her yıl Ramazan ayında mukâbele uygulamasıyla bu durum devam etmiştir. Hz. Peygamber de, Cebrâil'den (a.s.) aldığı ve öğrendiği usulle Kur'an'ı sahâbeye öğretmiştir. Yani sahâbe ondan çeşitli vesilelerle Kur'an dinlemiştir. Kırâat öğretimindeki bu usûl/tarîk; onlardan günümüze kadar kırâat imamları aracılığıyla bizlere silsile halinde devam edegelmiştir. Kırâat eğitim-öğretiminde tahammül ve ahz olarak adlandırılan²³ müşâfeheye dayalı bu metotlar; semâ, arz ve edâ olarak sınıflandırılmıştır.

1. 1.1.1. Semâ Usûlü

Sözlükte, "İşitmek, dinlemek"²⁴ manasına gelen semâ; terim olarak da, "talebenin dersini hocasından dinleyerek alması ve öğrenmesi"²⁵ olarak tanımlanmıştır. Kastallânî (ö. 923/1517); sahâbenin, Kur'an'ı Rasûlullah'tan semâ yoluyla yani ondan bizzat işiterek aldığını, onların kırâat imamlarından değil de Hz. Peygamber'den almasıyla da onun okuyuş keyfiyetini tam

²³ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li-Fünuni'l-Kırâat*, thk. Merkezü Dirâsâti'l-Kur'âniyye (Medine: Melik Fehd Mushaf Matbaası, 1434/2012), 1/378.

²⁴ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Davûdî (Dımeşk: Daru'l-Kalem, 4. Baskı, 1430/2009), 425.

²⁵ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 378; İbrahim b. Said Devserî, *Muhtasaru'l-İbârât li Mu'cemi Mustalahâti'l-Kırâat*, (Riyad: Dâru'l-Hadâre, 1429/2008), 72; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 94; Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatlar*, (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2. Baskı, 2010), 223; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid İstihlaları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018), 147; Abdulhamit Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 149.

kavradıklarını, dolayısıyla hocadan almadaki kastın Kur'an'ın muteber bir edâyla alma²⁶ olduğunu ifade etmiştir.

Sahâbenin, Rasûlullah'tan Kur'an kırâatını semâ usûlü ile alması; onların dillerinin fesâheti, Arapçaya hâkimiyetleri gibi nedenler, kırâatı almalarında kolaylık sağlamıştır.²⁷ Kırâatı semâ usûlünde doğru bir şekilde almanın en önemli unsuru, harflerin doğru bir şekilde fasih telaffuz edilmesidir. Bu nedenle "Fem-i muhsinden kırâat alınmalıdır" denilmiştir.

Sahâbe, tâbiîn ve sonraki ilk dönemde kırâat eğitim-öğretimi semâ usûlüyle sürdürülmüştür. Kırâat imamlarının da birçoğu semâ usûlü ile kırâat almıştır. Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605), "Kırâat, hocalardan iki şekilde alınır. Biri, kırâatı hocanın ağzından, onun telaffuzundan dinlemektir ki, öncekilerin uyguladığı metot budur."²⁸ sözleriyle bu durumu teyit etmiştir.

Semâ usûlü ile kırâat eğitim-öğretimi, ferdî/bireysel uygulanabildiği gibi, grup halindeki toplu okumalarda da uygulanabilmektedir. Ancak hoca, toplu okumada talebelerini çok iyi tanımalı ve bilmelidir. Kırâat imamlarından Kisâ'nin bu metodu uyguladığı rivâyet edilir.²⁹ Suyûtî de (ö. 911/1505) *el-İtkân*'da, İbnü'l-Cezerî'nin Kâhire'ye geldiğinde, kalabalık grupların kendisinden kırâat okumayı istemesi üzerine, hepsini teker teker okutacak vakit yetişmediğinden, kendisi bir ayet okuyup sonra bir defa da onların tekrarlamasıyla yetinerek kırâat okuttuğu"ndan bahsetmektedir.³⁰

---

²⁶ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 378.

²⁷ Celâlüddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 2008/1429), 211.

²⁸ Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Minehü'l Fikriyye fi Şerhi'l Mükaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Üsâme Atâyâ, (Dimeşk: Dâru'l Ğavsânî, 1433/2012), 117; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 94; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV, 2. baskı, 2015), 98.

²⁹ Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 95.

³⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/211; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 95.

2. 1.1.2. Arz Usûlü

Sözlükte arz, “Bir şeyi birine göstermek, sunmak ve izhar etmek, ortaya çıkarmak”³¹, bir kişinin okuyup diğer kişinin onu takip etmesi”³² manalarına gelen arz; terim olarak ise “öğrencinin hocasına dersini hazırlayıp sunması, okuması”³³ anlamındadır.

Arz tarikiyle Kur’an öğreniminin başlangıcı, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Allah Rasûlü ile Hz. Cebrâil arasında her yıl Ramazan ayındaki uygulamaya dayanmaktadır. Hz. Peygamber’in okuyup, Hz. Cebrâil’in onu dinlemesi arz uygulamasıdır. Burada Rasûlullah okurken, Hz. Cebrâil’e okuduklarıyla ona arz etmiş olmaktadır.³⁴ Aynı şekilde yine sahâbenin öğrendiği kırâatı Rasûl-i Ekrem’e dinletmeleri de arz usûlüdür. Yine Hz. Peygamber’in Übey b. Kâ’b’a okuması, arz olarak ifade esilmektedir.³⁵ Bütün bu örnekler ilk dönemden itibaren kırâat tedrisatında arz tarîkinin uygulandığını göstermektedir.

İlk dönem âlimlerin arzdan kastı, Kur’an’ı sahâbenin Rasûlullah’a okuması anlamında iken; müteahhirûn uleamadaki kullanımı ise, öğrencinin hocasına dersini dinletmesidir.³⁶ Aliyyü’l-Kârî, “Kırâatı hocadan almanın bir diğer metodu, kırâatı hocanın huzurunda ona okumaktır ki, sonrakilerin uyguladığı metot budur.”³⁷ sözleriyle bu gerçeği vurgulamaktadır.

³¹ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 559; Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, “Ard”, *Lisanü’l-Arab* (Kahire, Dâru’l-Meârif, ts.), 4/2885.

³² İbn Manzûr, “Ard”, *Lisanü’l-Arab*, 4/2885.

³³ Devserî, *Muhtasaru’l-İbârât*, 83; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 95; Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatlar*, 223.

³⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/211; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 95.

³⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 55.

³⁶ Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Minehü’l-Fikriyye fî Şerhi’l Mükaddimeti’l-Cezeriyye*, thk. Üsâme Atâyâ, (Dımeşk: Dâru’l Gavsânî, 1433/2012), 117; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 45.

³⁷ Aliyyü’l Kârî *el-Minehu’l-Fikriyye*, 117; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 94; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 98.

3. 1.1.3. Edâ Usûlü

Sözlükte “*Tam olarak vermek, gereken hakkı ödemek*”³⁸ manasında olan edâ; kırâat terimi olarak ise, arz ve semâ yöntemlerinin birlikte uygulanmasıdır.³⁹

Bu usûlde hoca okur, peşinden talebe hocanın huzurunda aynı şeyi tekrar eder. İbn Mücâhid “*Hocasından duyduğunu aynen muhafaza etmesi ve hakkıyla arz etmesi*”⁴⁰ olarak edânın gerçekleşmesi gerektiğini belirtir. Aliyyü'l Kârî ise “*kırâatı hocasının ağzından dinledikten hemen sonra aynı keyfiyetle onun huzurunda sunmaktır; duymadan okumak değildir*”⁴¹ sözleriyle edâ usûlünü izah etmektedir. Edâ usûlünde hocadan duyulan kırâatın hemen akabinde talebenin sesli bir şekilde bunu tekrarlaması esastır.

Edâ usûlünde, semâ ve arz usulleri birlikte uygulanmaktadır. Edâ tarîkiyle Kur'an okumanın ve okutmanın ilk uygulayıcısının da Hz. Peygamber olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce belirttiğimiz gibi her yıl Ramazan ayında Hz. Cebrâil, Rasûlullah'a Kur'an'ı okuyor ardından da Rasûl-i Ekrem, Hz. Cebrâil'e tekrar etmek suretiyle arz etmiş oluyordu. Bu şekilde uygulanan mukabele okuma geleneği de oradan bizlere intikal etmektedir.⁴²

4. 1.1.4. Arz-Semâ ve Edâ Usullerinin Değerlendirilmesi

Yüce Allah tarafından Hz. Cebrâil aracılığıyla Allah Rasûlü'ne öğretilen Kur'an tilâveti, Hz. Peygamber tarafından da aynı yöntemle sahâbeye intikal etmiştir. Hz. Peygamber'in nazil olan vahyi, erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı olmak üzere okumak suretiyle semâ usûlünü uygulayarak öğrettiğini; diğer taraftan da farklı zamanlarda sahâbeden Kur'an dinlemek suretiyle de arz usûlünü de uyguladığını hatırlatmak yerinde olacaktır. Yine onun örnek

³⁸ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 69.

³⁹ Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 96, 97; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, 58; Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 149.

⁴⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 45; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, 100.

⁴¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l Fikriyye*, 117; Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 98.

⁴² Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 98.

uygulamalarından, semâ ve arz usulleriyle Kur'an kırâatını ferdî yaptığı gibi, bazen de toplu şekilde uygulamalarda bulunduğunu söyleyebiliriz.⁴³

Arz ve semâ usûllerinden hangisinin daha faydalı olduğu sorulduğunda Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605), "Hıfza/ezberlemeye daha yakın olması (imkân sunması) nedeniyle arz usûlünün daha uygun olduğu, ancak imkân verdiğinde ikisini birlikte uygulamanın daha da faydalı olduğu"⁴⁴ görüşüne katılmamak mümkün değildir.

Kırâat eğitim-öğretiminde ilk dönemlerde mümkün olduğunca önce hoca okumalı, hemen ardından da bunu dikkatle dinleyen öğrenci aynı şekilde hocasına okumalıdır. Eğer hatalı okuyuş söz konusu ise, talebeye hatasını düzeltebilmesi için belirli usuller çerçevesinde⁴⁵, hatasını düzeltme imkânı için bir müddet tanınmalıdır. İlerleyen süreç içerisinde talebenin usûl bilgileri ve uygulamadaki telaffuzu belirli bir seviyeye ulaştınca, talebenin dersini hocaya arz etmesi ile de kırâat tedrisatı sürdürülebilir.

Kırâat eğitim-öğretiminde dikkat edilmesi gereken husus, bir başkasına (talebeye) öğretirken kişinin hocasından aldığı şekliyle bunu gerçekleştirmesidir. Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyette: "Kırâat uyulması gereken sünnettir. Onu bulduğunuz (aldığınız/öğrendiğiniz) şekilde okuyunuz."⁴⁶ denilmektedir. Buna benzer ifadeleri İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'da "Kırâat; sonrakilerin öncekilerden aldıklarıdır, sizden öncekiler gibi okuyunuz." şeklindeki rivâyetleri senedleriyle birlikte ayrı ayrı zikrettiğini görüyoruz. Yine o; Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam bölgelerinde sahâbenin, tâbiînin ve ondan sonrakilerin öncekilerden aldıkları şekilde kırâat ettiklerini, hangi tarîk üzere ve yöntemle aldılarsa o şekilde kırâat okutmayı sürdürdüklerini de zikretmektedir.⁴⁷

⁴³ Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 31, 32; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 40, 41.

⁴⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 117; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 55; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 98.

⁴⁵ Hata düzeltme yöntem ve süreçleri için bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 216, 217; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 95; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 98, 99.

⁴⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 50.

⁴⁷ Bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 49-52.

Hz. Peygamber'in Kur'an öğretimindeki metodu, sahâbenin ve ondan sonrakilerin yöntemi olarak süregelenmiştir. Örneğin, kırâat tedrisatında ferdi ve toplu uygulamaları sahâbede de müşahede etmekteyiz. Sahâbeden Ebû'd-Derdâ'nın, öğrencilerini sabah namazından sonra okutmaya başladığı ve onları onar kişilik gruplara ayırarak her bir grubun başına bir öğretici/öğretmen tayin ederek kırâat dersi verdiği bildirilmektedir. Kendisi de bazen mihrapta oturarak bazen de gruplar arasında gezmek suretiyle onları kontrol ettiği ve bu şekilde talebelerinin sayısının bazen 1600 civarında olduğu nakledilmektedir.⁴⁸

Hz. Peygamber'in Kur'an eğitim-öğretiminde uyguladığı bu usuller ile günümüzde de kırâat eğitimi sürdürülmektedir. Bu usuller uygulanırken fem-i muhsîn olarak zikredilen Kur'an mualliminden kırâatı onun okuduğu şekilde almak ve aynı şekilde kırâatı icra etmek, unutulmaması gereken bir husustur.

Hz. Peygamber'in Kur'an kırâatındaki metodunun tedrici olduğu ve muhatabın ezberleme, kavrama vb. yetenekleriyle orantılı olduğunu ifade edebiliriz. Ebû İshâk, Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/653): "Hz. Peygamber'in (Kur'an öğretiminde) on ayeti öğretmeden asla diğer ayetlere geçmediğini, Kur'an'ın tamamının bu şekilde kendilerine öğretildiğini" nakletmektedir.⁴⁹ Yine Tâberî (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân*'da Hz. Peygamber'in sahâbeye Kur'an'ı onar ayet olarak ezberlettiğini ve onların da on ayeti öğrendikten sonra yeni on ayete geçtiklerinden bahsetmektedir.⁵⁰ Kur'an'ın nasıl öğrenilmesi gerektiği konusunda söz konusu örnekler bizlere rehberlik etmektedir. Buna göre Kur'an eğitiminde acele edilmemeli, başlanılan bir şey tam olarak kavranılmadan geçilmemelidir. Allah kelâmı Kur'an; harflerinin mahreçlerine, sıfatlarına ve tecvîd kaidelerine göre eksiksiz öğrenilmeli ve öğretilmelidir. Yine Kur'an'ı doğru bir şekilde öğrenen kişinin hedefi, orada verilen mesajı anlamaya gayret gösterme ve bunu yaşama geçirme olmalıdır. Diğer bir

⁴⁸ Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurra* (Beyrût: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/606-607; Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatlar*, 216.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/410; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 45.

⁵⁰ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 80.

ifadeyle Kur'an okumadaki amaç, onun verdiği mesajı anlamaya gayret göstermeden sadece okunması ve ezberlenmesi olmamalıdır. Yine tilâvetiyle ibadet olunan Kur'an'ın okunuşunu önemsemeden sadece anlamının yeterli olduğunu söyleyerek, kırâat eğitiminin önemsenmemesi anlayışıyla da hareket edilmemelidir. Kur'an'ın tilâveti kadar, manasının da önemi haiz olduğunu unutmamak gerekir. Özetle Kur'an tilâvetinde onun metninin hatasız okunması kadar, muhtevası ve anlaşılması da önemsenmelidir.⁵¹ Kur'an tilâvetini doğru bir şekilde öğrenmek işin başlangıcı kabul edilmeli, onun mesajının anlaşılması ve yaşama geçirilmesi ise esas amaç olmalıdır.⁵²

2. 2. Hz. Peygamber'in Kur'an Okuyuş Usûlü

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah tarafından vahiyyle Hz. Peygamber'e gönderilmiştir. Nazil olan ayetleri Rasûlullah sahâbeye okumuş/okutmuş ve yazdırmıştır. Sahâbeden tâbiine, onlardan da şöhret bulan kırâat imamları aracılığıyla bizlere kadar nesilden nesile aktarılır Kur'an kırâatında asıl örnek Allah Rasûlü'nün Kur'an okuma usûlüdür. Zira onun vahyin ilk muhatabı olarak Kur'an'ı öğreniş ve okuyuş usûlü Müslümanlar için önem arz etmekte, Kur'an kırâatında asıl belirleyici kriter olmaktadır.

Allah Rasûlü'nün günümüzde okunan Kur'an okuma usûlü ile okuduğunu söylemek aslında pek iddialı bir ifade olmayacaktır. Zira günümüzdeki Kur'an/kırâat tilaveti; Hz. Peygamber'den sahâbeye, sahâbeden tâbiine, tâbiinden tebeu't-tâbiine ve onlardan da nesilden nesile aktarılan ses/fonetik ve kitabet olarak devam edegelen bir okunuştur. Çünkü sahih kırâat şartları olarak zikredilen: "1- Bir yönüyle de olsa Arap gramerine uygun olma 11- Hz. Osman döneminde istinsah edilen resm-i Mushaf'a ihtimalen de olsa muvafık olma ve 111- Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahih bir senedle kırâatın gelmiş olma"⁵³ şartları Kur'an-ı belirleyen unsurlar olarak

⁵¹ Yaşar Kurt, "Kur'ân Öğretimi ve Caminin Kur'ân Öğretimindeki Yeri", *EKEV Akademik Dergisi* 7/16 (Yaz 2003), 109, 110.

⁵² İbrahim Hilmi Karslı, *Kur'ân'ı Anlamaya Giriş* (Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2014), 38

⁵³ Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Debâ' (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/9; Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Muhammed

karşımıza çıkmaktadır. Sahih senedle Allah elçisine ulaşmayan bir kırâatın Kur'an olamayacağı aşikâr olunca, bugün okunan kırâatların, onun okuduğu kırâat olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Kur'an kırâatında günümüzde takip ettiğimiz okuma usûlünde Allah Rasûlü'nün uygulamaları için aşağıdaki hususları ifade edebiliriz.

"Kur'an okuduğunda (okumaya başlamak istediğinde)⁵⁴ kovulmuş olan Şeytan'dan Allah'a sığın"⁵⁵ ayeti doğrultusunda Allah Rasûlü'nün kırâata istiaze ile başladığını müşahede etmekteyiz. Yine onun kırâatının vakıf-ibtida ve tecvîd kuralları çerçevesinde olduğu ve bu nedenle de sahâbenin de aynı şekilde Kur'an kırâatını O'ndan öğrenerek bizlere kadar nesilden nesile bu şekilde ulaştırdığını gözlemlemekteyiz. Hz. Peygamber'in kırâatının nasıl olduğu ile ilgili hem uygulama hem de rivâyetlerin olması, bizlere Kur'an kırâatının nasıl olması gerektiğine kaynaklık etmesi açısından önemlidir.

Kur'an-ı Kerim'in nasıl okunması gerektiği ile ilgili ayetlerin oluşu, başta Allah Rasûlü olmak üzere bütün Müslümanlara bu konuda yol göstermektedir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "Bizim sana indirdiğimiz kitap mübarek bir kitaptır ki, insanlar onun ayetleri hakkında iyice düşünsünler, akıl iz'an sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar"⁵⁶ buyurmaktadır. Bu ayette geçen (لِيَذَّبَرُوا) tedebbürün anlamı "Bir işi başından sonuna iyice düşünmek."⁵⁷ demektir. Kurtubî, bu kelimedeki "tâ" harfinin "dâl" harfine idğâm edilmesinin Kur'an'ın manasını kavramanın vacip olduğuna ve tertîl ile okumanın hızlı okumadan daha üstün olduğuna işaret ettiğini belirtir ve hızlı okumakla tedebbürün tam olamayacağını ifade eder.⁵⁸ Hz. Peygamber'in kırâatının de tedebbür ile olduğu, ayetleri tane tane ve manasını düşünerek okuduğu

---

Temîm ez-Zu'bî (Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1433/2012), 32. 1011-1012. Beyit; Mehmet Ünal, *Kur'an ilimleri ve Tefsir Tarihi*, editör: Mehmet Akif Koç, (Ankara, Grafiker, 2021), s. 392-393.

⁵⁴ Osmân b. Saîd b. Osman b. Saîd Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırââtî's-Seb'a'l-Meşhûre*, nşr. M. Kemal Atik (Kayseri: TDV Yayınları, 1999), 1/156; İbnü'l-Bâziş Ebû Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî, *Kitâbü'l-İkna' fi'l-Kırââtî's-Seb'a*, thk. Abdülmeccid Katâmiş (Dimeşk: Birinci baskı, 1403/1982), 1/151.

⁵⁵ Nahl, 16/98

⁵⁶ Sâd, 38/29.

⁵⁷ İbn Manzûr, "' dbr", *Lisânü'l-Arab*, 2/1321.

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmiü li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/189.

görülmektedir. O, rahmet ayetlerini okuduğu zaman durup Yüce Allah'tan rahmet diler, azap ile ilgili bir ayet okuduğunda ise Rabbinin o azaptan koruması için dua ederek Kur'an kıraat ederdi.⁵⁹

Tertil ve tedebbür ile okumak Yüce Allah'ın emri ve Allah Rasûlü'nün uygulamasıdır. Bu konuda Hz. Peygamber, sahâbenin de titizlik göstermesini ve Kur'an'ı acele okumamalarını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelerle Rasûlullah, insanların Kur'an'daki mesajı iyi anlamaları, ayetlerdeki ibret ve hikmeti kavramalarını amaçlamıştır. Kur'an'ın sadece tecvîdle tilâvet edilmesini değil, aynı zamanda manasını kavrayarak, içeriğine hâkim olunmasını hedeflediğini de belirtmek gerekir.⁶⁰

Allah elçisinin kıraatının ağır ağır ve tane tane olduğunu ve vakıf yaparak okuduğunu görmekteyiz. “Kur'an-ı tertil ile hakkını vererek oku”⁶¹ ayetinde belirtildiği gibi Hz. Peygamber'in Kur'an-ı tane tane, tecvitli ve açık bir şekilde okuduğu rivâyet edilmektedir.⁶² Bu ayette geçen tertil kelimesi Hz. Ali'ye (ö. 40/661) isnâd edilen bir rivâyette, “الْتَرْتِيلُ: تَجْوِيدُ الْحُرُوفِ وَمَعْرِفَةُ الْوَقْفِ”, “Tertîl: Harfleri güzel yapmak (harflerin tecvidini) ve vakfları (durulacak yerler ile ibtidâyı) bilmektir.”⁶³ şeklinde tarif edilmiştir. Tertilin, Yüce Allah'tan Kur'an kıraatında biz Müslümanlardan istenmesi ve Hz. Peygamber'in de kıraatında onu uygulaması; sahâbe ve sonraki nesillerin bu konu üzerinde önemle durmalarını gerektirmiştir. Bu nedenle tertil; Kur'an'ı kolayca okunup ezberlenmesi ile oradaki hükümlerin kolayca anlaşılması ve uygulanmasında etkili bir usûl olarak⁶⁴ her dönemde olduğu gibi günümüzde de karşımıza

⁵⁹ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374/1954), “Kitâbü'l-müsâfirîn”, 27; İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 179.

⁶⁰ Karslı, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, 37.

⁶¹ Müzzemmil, 73/4.

⁶² Kurtubî, *El-Câmiü li Ahkâmî'l-Kur'ân*, 23/322, 323.

⁶³ Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûri Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 60; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 5. baskı, 2014), 250; Nihat Temel, *Kur'ân Kıraatında Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: İVAF Yayınları, 2016), 22.

⁶⁴ Ali Öge, “Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertil Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi”, *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2015), 39, 54.

çıkılmaktadır. Çünkü Kur'an'ın tertil ile (ağır ağır) okunmasındaki amaçlardan biri de onun inceliklerinin tefekkür edilerek, bir taraftan da kalp ile irtibatının kurularak okunması ve mesajları üzerinde düşünülmesi ve onlardan ibret alınmasıdır.⁶⁵ Bu temel esaslardan sonra Kur'an okuma usulleri şu şekilde sıralanabilir.

2.1. Kur'an Okunuş Usûlleri/Seyri (Okunuş Hızı Yönünden)

Kur'an-ı Kerim, okuma hızı/sürati yönüyle tahkîk, tedvîr ve hadr olmak üzere üç usûlden biriyle okunur.⁶⁶ Diğer bir ifadeyle uyulan ölçüler ve kullanılan mertebeler itibariyle bu üç usulden biriyle Kur'an tilâvet edilir.

1. 2.1.1. Tahkîk

Tahkîk sözlükte, eksik veya fazlalık olmaksızın bir şeyin hakkını tam olarak yerine getirme hususunda mübâlağa etmektir. Bir şeyin hakikatine erişmek, o şeyin hakikatine vakıf olmak ve nihayetine vasıl olmaktır. Terim olarak tahkîk, her harfin hakkını vermek, harfi mahrecinden çıkarmak ve sıfatlarına riayet etmek, medlerin miktarını azamî uzatmak, harekeleri tam olarak belirtmek, şeddeleri tam yapmak, ğunneleri tam belirtmektir.⁶⁷ Tahkîk seyrinde Medd-i muttasıl, Medd-i munfasıl ve Medd-i lâzım dört elif miktarı uzatılarak okunur.⁶⁸ Kur'an'ı Kerim bu usûlde okunurken en yavaş şekilde icra edilir. Ancak kırâat esnasında aşırı mübalağadan dolayı harekeleri uzatmaktan, harfler arasını ayırarak sekteli okumaktan, sakinlere hareke

⁶⁵ Karslı, *Kur'ân'ı Anlamaya Giriş*, 37.

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 38 (79. beyit); Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/245; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr Velkeşf an 'İleli'l-Kırâati veTevcîhihâ* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1997), 1/100.

⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/205; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/212; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/450; Abdulâlî el-Mes'ûl, *Mu'cemü'l-Mustalahât İlmi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007), 122; Seyyid Rızk et-Tavîl, *Fî Ulûmi'l-Kırâat Medhal, Dirâse ve Tahkîk* (Mekke: el-Faysaliyye, 1405/1985), 110.

⁶⁸ Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, (İstanbul: İFAV, 2. Baskı, 2012), 287; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 34.

vermekten sakınılmalıdır.⁶⁹ Verş, Nâf'i, Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa, Übey b. Ka'b, o da Hz. Peygamber'den aldığı kıraat tahkik üzere olduğu bildirilmektedir.⁷⁰ Aynı şekilde Hamza ve Âsım da tahkik usûlünün önde gelen kırâat imamlarıdır.⁷¹

2. 2.1.2. Tedvîr

Tedvîr sözlükte döndürmek, çevirmek anlamında olup; ıstilahta ise Kur'an-ı Kerim'i ne yavaş (tahkik) ne de hızlı (hadr) bir şekilde okumaksızın orta bir okuyuşla tilavet etmektir.⁷² Tedvîr usûlü ile kırâat İbn Âmir, Kisâi ve Halefû'l-Âşir başta olmak üzere edâ ehlinin çoğunun tercih ettiği okuyuş usûlüdür.⁷³ Bu usûlde Medd-i mutttasıl, Medd-i munfasıl ve lâzım sükûnlu olan Medd-i Lîn üç elif miktarı, Medd-i lâzım üç elif miktarı uzatılarak okunur.⁷⁴ Tedvîr usûlünde ğunneler 1,5 (bir buçuk) harf miktarı olup, tahkikten biraz aşağı, hadr usûlünden ise biraz daha fazladır. Ârız sükûnlu olan Medd-i Lîn, Medd-i Ârız gibi değerlendirildiğinden okuyucu caiz vecihlerden biri ile tilavet edebilir.⁷⁵

3. 2.1.3. Hadr

Hadr sözlükte düşürmek, aşağı indirmek, bir işte süratli olmak gibi anlamları olup; ıstilahta ise Kur'an-ı Kerim'i tecvîd kurallarına riayet etmek

---

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/205; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (Bursa: Emin Yayınları, 16. Baskı, 2013), 325.

⁷⁰ Osmân b. Saîd b. Osman b. Saîd Ebû Amr ed-Dânî, *et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd*, thk. Çânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâru Ammâr, 1421/2000), 77.

⁷¹ Nüveyrî, *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr*, 246; Muhammed Mekkî Nasr el-Cüveysî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfid fi İlmi Tecvîdî'l-Kur'âni'l-Mecîd*; zabt ve tashih: Abdullah Mahmud - Muhammed Ömer, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İmiyye, 1424/2003), 18.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/207; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/450; Cüveysî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 18; Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/101.

⁷³ Aliyyü'l Kârî, *el-Minehü'l Fikriyye*, 119; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/212; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 178.

⁷⁴ Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibtü'n-Neşr*, 288; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 326, 327.

⁷⁵ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 35.

kaydıyla en hızlı bir şekilde okumaktır.⁷⁶ Hadr usûlü ile kırâat edilirken tecvîd kaideleri ihmal edilmemeli; medler asgari düzeyde uzatılmalı, ğunneler, harekeler belirtilerek okunmalıdır.⁷⁷ Hadr usûlünde okuyuş Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb önde gelen kurralardır. Yine Âsım kırâatında da hadr ile okuyuş rivâyeti vardır.⁷⁸ Hadr ile okuyuşta Medd-i munfasıl ile Medd-i tabîi bir elif, Medd-i muttasıl ve Medd-i lâzım iki elif miktarının altına düşmemeli; şeddeler şeddesiz harf gibi okunmamalı, harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet edilmeli, ğunneler belirtilmelidir.⁷⁹ Hadr seyrinden daha hızlı okuyarak harflerin mahreç ve sıfatları ile söz konusu tecvîd kurallarına riayet edilmeden okunması halinde hezrame⁸⁰ veya tahlît ortaya çıkar ki böyle bir kırâat da caiz değildir.

Okuma hızı/sürati yönüyle tahkîk, tedvîr ve hadr usullerinden biriyle tilavet edilen Kur'an-ı Kerim'in icrasında önemli olan tertîle riayet edilmesidir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi tertîlden kasıt tefekkür, tedebbür, tezekkür ederek mananın düşünülerek, anlaşılacak okunmasıdır. Böyle olunca tertîl dördüncü bir okuyuş şekli olmaktan ziyade, söz konusu üç usulden biriyle Kur'an'ın tedebbür, tefekkür edilerek tilavet edilmesi anlayışı daha doğru bir yaklaşım olmaktadır. Bununla birlikte tahkîk usûlünde daha ağır bir seyir takip edildiği için tertîlin burada daha kolay olabileceği söylenebilir.⁸¹

Allah Rasûlü Kur'an okurken harfleri tane tane telaffuz ederek kırâatta bulunmuştur. Hz. Ümmü Seleme'ye (ö. 62/681), Efendimizin Kur'an'ı nasıl okuduğu sorulduğunda: "Hz. Peygamber harf harf, tane tane okurdu."⁸² diye

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/207.

⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/207; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/450.

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/207; Nüveyrî, *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr*, 247.

⁷⁹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 34.

⁸⁰ Hezrame: Hadr usûlünden daha süratli bir şekilde okuyarak harflerin, kelimelerin tecvîd ve kırâatının karıştırılmasıdır. Hz. Ömer'in "Yürüyüşün kötüsü hayvanı bitap edecek derecede sürmektir. Kırâatın kötüsü de harfleri ve kelimeleri birbirine karıştıracak şekilde hızlı okumaktır." sözü bu konunun önemine dikkat çekmektedir. Bk. Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 35; Tahlît: Bozmak, karıştırmak anlamındadır. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 327.

⁸¹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 37.

⁸² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûd - Adil Mürşid (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 44/147.

cevap vermiştir. Hz Peygamber'in Kur'an'ı med ile okuduğuna dair rivâyetler de vardır. Enes b. Malik'e Nebi (s.a.v.)'in Kur'an okuyuşu sorulduğunda o da: "Rasûlullâh Kur'an okurken -med yapılması gereken harfleri- meddedirdi." diye cevap verdikten sonra (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)'i okuyarak: "Rasûlullâh (بِسْمِ اللَّهِ) - Allah lafzındaki lâm-ı- uzatarak okur, (الرَّحْمَنِ) -Rahmân lafzındaki mîm-i- med ile okur, (الرَّحِيمِ) -er-Rahîm lafzındaki (ح) harfini-de med ile okurdu" rivâyeti bunlar arasında yer alır.⁸³

Türkçe metinde olduğu gibi Arapça metinde de bir mesajın iyi anlaşılabilmesi için cümlelerin başının ve sonunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla Türkçe'de cümlelerin tamamlandığını bildirmesi açısından cümlelerin sonuna nokta konur. Bazen de ara cümleler virgül (,) ve noktalı virgül (;) vb. ile birbirine bağlanır. İşte Arapça dilinde de buna benzer şekilde işaretler yer alır. Metinde verilen mesajın tam anlaşılması için Arapça olan Kur'an'da da aynı şekilde ayetler vardır. Bu ayetlerde anlama uygun durulması ve başlangıcın da aynı şekilde olması rastgele olmamaktadır. Kırâat ilminde buna vakıf ve ibtidâ denir.⁸⁴

Hz. Peygamber'in, Kur'an'ı vakıf yaparak kırâat ettiği sahâbeden bizlere nakledilmektedir. "Allah Rasûlü vakıf ederek okurdu. "أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" der,

⁸³ Buharî, "Fedâilü'l-Kur'an", 29.

⁸⁴ Vakf sözlük anlamıyla "durmak, durdurmak"tır. Bk. İbn Manzûr, "vkf", *Lisânü'l-Arab*, 54/4898. Terim olarak ise vakf, Kur'an okurken durmayı ifade eder. Bk. Temel, *Kur'an Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, 38.

İbnü'l-Cezerî vakf için, kırâata tekrar başlamak niyetiyle kelime üzerinde adet olduğu üzere durmak için nefes alacak şekilde bir süre sesi kesme ifadesini kullanmaktadır. Bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240.

İbtidâ ise "başlamak" anlamında olup "Kur'an kırâatına başlama" ya da "Kur'an kırâatı esnasında vakfedip nefes aldıktan sonra kırâata devam etmek için tekrar başlamak" demektir. Bk. Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 269. Kırâat terimi olarak vakıf ve ibtidâyı, "Kur'an okuma esnasında lafız ve mânaya uygun olarak durmak ve okumaya tekrar başlamayı sağlamak amacıyla gerekli olan bilgileri bildiren bir ilim" olarak tanımlamak mümkündür. Bk. Abdurrahman Çetin, "Vakf ve İbtidâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/461.

sonra vakfederdi. "الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ" der, sonra vakfederdi. "مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ" ayetini okur, vakfederdi.⁸⁵

3. 3. Hz. Peygamber Döneminde Kur'an Kitabedinin Tilavetteki Rolü

Hız. Peygamber, nazil olan ayetleri kendisi ve sahâbeden de bazılarının ezberleyerek onu hafızada tutmalarıyla birlikte ayrıca yazılı kayıt altına alınmasına önem vermiş ve yazılı metinlerden istifade ederek okunması için de çaba göstermiştir. Kur'an ayetleri ile hadislerin birbirine karışması tehlikesi karşısında ilk dönem hadislerin yazılmasını yasaklayarak Kur'an dışında kendisinden bir şey yazılmamasını tenbih etmiştir. Ebî Said el-Hudri (r.a.), Rasûlullah'ın: "Kur'an'dan başka benden bir şey yazmayınız. Her kim Kur'an'dan başka benden bir şey yazmışsa onu silsin." buyurduğunu bizlere nakletmektedir.⁸⁶ Bu durum Kur'an ile ilgili titizliği ortaya koyan göstergelerden biridir. Yine nazil olan ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırmış, hangi ayetin hangi sûreye yazılacağını bildirmiştir.⁸⁷ Her ayet Rasûlullâh'ın huzurunda yazılır ve ona okunarak gerektiğinde tashih edilir ve sonrasında ise hâne-i saâdete bırakılırdı. Vahiy kâtipleri kendileri için de birer nüsha yazarlardı.⁸⁸ Ayetlerin ezberlenmesinde ve yazılmasındaki bu hassasiyet, Kur'an'ın sağlam ve sahih bir senetle nakledilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu durum aynı zamanda Kur'an eğitim-öğretiminde hıfz ve kitabetin önemini de ortaya koymaktadır.

Nazil olan ayetlerin hemen Hız. Peygamber'in huzurunda yazılması, yazılan ayetleri vahiy kâtiplerine okutarak teyit etmesi, hatalı yazımların ve

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/206; Süleyman b Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistanî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1428/2008), "Harf", 1; Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmiu'l-Kebîr (Sünen)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1418/1998), "Kıraat", 1.

⁸⁶ Ebî Bekr Abdillâh b. Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî (İbn Ebî Davûd), *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk. Muhibbiddîn Abdisebhân Vâiz (Beyrut: Dâru'l-Beşâri'l-İslamiyye, 1415/1995), 1/148; Muhammed Abdulazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zemereli, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1415/1995), 1/29.

⁸⁷ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 4; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, 33; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/170; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* 1/202, 203, 298, 299.

⁸⁸ İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, (İstanbul: Böre Yayınevi, 1956), 9.

okunuşların olması halinde tashih etmesi⁸⁹ ve daha sonra ezberlenmesi, Kur'an'ın muhafazası adına yapılan çok önemli uygulamalardır. Heysemî (ö. 807/1405), vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit'in: "*Rasûlullah bana kendisine vahiy geldiğinde yazdırıyordu. Ben elimde yazı malzemesi olduğu halde onun yanına gider, o da bana imlâ ettirirdi. Sonra bana oku der, ben de ona okurdum. Şayet bir eksiklik olursa onu düzeltir ve ben ondan sonra insanlara onu ulaştırırdım.*" dediğini nakletmektedir.⁹⁰ Bera b. Âzib'in bildirdiğine göre: "*Nisâ 95. ayet nazil olunca Rasûlullah Zeyd b. Sâbit'i çağırılmış, O da elinde yazı malzemeleri olduğu halde geldiğinde Hz. Peygamber ona bu ayeti okuyarak yazdırmıştır.*"⁹¹

Kur'an ayetleri hurma dallarına, deri parçalarına, kürek kemiklerine, enli düz taş parçalarına yazılırdı.⁹² Hamidullah da, Kur'an yazılan malzemeleri "parşömen, dabaklanmış deri parçaları, tahta levhalar, develerin kürek kemikleri, üzerine kolayca ayetlerin kazınabileceği yumuşak çeşitli beyaz taşlar, hurma ağaç yapraklarının orta damarları, kırık seramik kap parçaları ve daha başka maddeler"⁹³ olarak sıralamaktadır.

Hz. Ömer'in kız kardeşi ve eniştesinin Tâhâ Sûresi'ni okudukları ve ilk olarak bu ayetlerden etkilendiği ve böylece Hz. Peygamber'in yanına giderek Müslüman olduğu bildirilmektedir. Taha Sûresi'ndeki yazılı ayetlerle Hz. Ömer'in, Kur'an ile ilk tanışmasının gerçekleştiği zikredilmektedir.⁹⁴ Bütün bunlar Kur'an'ın, Rasûlullah hayatta iken Mekke ve Medine dönemlerinde yazıyla kayıt altına alındığını göstermektedir.

Hz. Peygamber zamanında Kur'an eğitim-öğretiminde kitabetin daha çok onun muhafazasına yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Zira o dönemde şifâhi kültürün yaygın olması, okuma yazma bilen sahâbenin fazla olmaması, yazı malzemelerinin az olması gibi sebepler Kur'an/kırâat eğitim-öğretiminin daha çok şifâhi olarak yapılmasında etkili olduğunu ifade edebiliriz.

⁸⁹ Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 42, 43.

⁹⁰ Nureddîn Ali b. Bekr el-Heysemî, *Mecmaü'z-Zevâid ve Menbâü'l-Fevâid*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabiyye, ts.), 1/152.

⁹¹ Buhâri, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 4.

⁹² İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, 9.

⁹³ Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 44.

⁹⁴ Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 41.

4. 4. Hız. Peygamber Döneminde Kur'an Eğitim-Öğretim Mekânları

Hız. Peygamber Mekke döneminde *Dâru'l-Erkâm*'da Kur'an eğitim ve öğretimi yaptırmıştır. Allah Rasûlü burada inen ayetleri sahâbeye okuyor, vahiy mesajını onlara açıklıyordu. Bu nedenle *Dâru'l-Erkâm*, planlı programlı bir şekilde sahâbenin eğitim yeri, Kur'an'ın tertil üzere okutulduğu ilk "*Dâru'l-Kur'an*" ya da "*Dârukurrâ*" olarak da ifade edilebilir. Burası Hız. Ömer'in Müslüman oluşuna kadar bu özelliğiyle bilinen bir mekân olma vasfını devam ettirmiştir.⁹⁵

Allah Rasûlü kendisinden Kur'an eğitimi alan Mus'ab b. Umeyr'i (ö. 3/625) birinci Akabe görüşmelerinde biat eden Medinelî Müslümanlara Kur'an'ı ve dini anlatmak üzere onlara göndermiştir. O da Medine'ye gittiğinde, başta Es'ad b. Zürâre'nin evi olmak üzere Kur'an eğitim-öğretimi onların evlerinde yapmıştır.⁹⁶ Musab, Medine'de birçok kişinin Müslüman olmasına vesile olmuş, onlara Kur'an muallimi olarak en iyi şekilde okuduğu için *el-Kârî* (okuyan) ve *el-Mukrî* (okutan) olarak Medine'de anılmıştır.⁹⁷

Rasûl-i Ekrem, Medine'ye hicret edince Mescid-i Nebevî'yi sahâbe ile birlikte inşa etmiş ve Kur'an eğitim ve öğretimi de burada özellikle Suffe denilen yerde devam etmiştir. Mescid-i Nebevî yetersiz kalınca o dönem evlerde ve diğer mescitlerde de Kur'an eğitim öğretimi sürdürülmüştür. Bu evlerden en önemlisi Medine'de *Dârukurrâ* adıyla kurulan Mehreme b. Nevfel'in (ö. 54/674) evindeki Kur'an eğitim mekânıdır.⁹⁸

5. 5. Hız. Peygamber Döneminde Sahâbenin Kur'an Eğitimindeki Rolü

Yüce Allah tarafından Hız. Cebrâil aracılığıyla Kur'an'ı doğru ve güzel okuma konusunda yetiştirilen Rasulullah (s.a.v.) da sahâbeyi en iyi şekilde

⁹⁵ Bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, trc: Salih Tuğ (Ankara: İmaj, 2003), 1/97-99; Akdemir, *Kırâat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, 32.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü Tabakâti'l-Kebîr*, 1/187, 188.

⁹⁷ Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti Ashâb*, thk. Muhammed Ali Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 1473; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 42.

⁹⁸ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 2/77; Çetin, "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", 98.

hazırlamıştır.⁹⁹ Hz. Peygamber, onlar arasından sesi güzel, hafızası güçlü olanları Kur'an kırâatı hususunda teşvik etmiş ve özel olarak eğitmiştir. İşte bu özellikleriyle öne çıkan sahâbe aracılığıyla kırâat ilmi sonraki nesillere aktarılmıştır. Onlar, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da uzak diyarlara giderek almış oldukları kırâatı buldukları yerlerde diğer insanlara öğretmek suretiyle bu ilme hizmet etmişlerdir.¹⁰⁰

Hz. Peygamber Kur'an eğitiminin en güzel bir şekilde yapılması için insanları teşvik etmiştir. Kur'an öğrenme ve öğretme ile ilgili konuda birçok hadisin olması bu meseleye verilen ehemmiyeti göstermesi açısından önemlidir. Hz. Osman (ö. 35/656) Rasûlullah'ın: "*Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir.*" buyurduğunu nakletmektedir.¹⁰¹ Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (s.a.v.): "*Muhakkak insanlar arasında Allah ehli olanlar vardır.*" Ya Rasûlullah, onlar kimlerdir? dediklerinde, "*Ehl-i Kur'an olanlar, Allah'ın ehli ve kendisine seçtiği kimselerdir.*"¹⁰² diye buyurmuştur. Kur'an'ı ezberleyenlere kıyamet gününde şöyle denileceğini belirterek: "*Oku ve yüksel. Aynı dünyada iken okuduğun gibi. Zira senin derecen, okuduğun son ayetin mertebesidir.*"¹⁰³ müjdesini vermiştir. Bu teşviklerle birlikte Allah Rasûlü aynı zamanda Kur'an kırâatına ve eğitimine gösterdiği hassasiyeti sahâbenin imamette, idâri görevlere atamada¹⁰⁴, Kur'an-ı Kerim'i en iyi okuyana öncelik vermesinde de görmekteyiz.¹⁰⁵ Uhud savaşında şehit düşenlerin aynı kabre konulmasında en çok Kur'an ezberi olanın önce kabre konulmuş¹⁰⁶ olması da bunun bir başka örneğidir.

Allah Rasûlü'nün Kur'an öğrenimi hususundaki bu teşvikleri karşısında sahâbe de birbiriyle yarışarak onu öğrenmek, anlamak ve yaşama geçirmek

⁹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, 5.

¹⁰⁰ Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 13.

¹⁰¹ İbn Mâce, "Mukaddime", 16; Ebû Dâvûd, "Fedâilü'l-Kur'ân", 1.

¹⁰² İbn Mâce, "Mukaddime", 16.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, "Fedâilü'l-Kur'ân", 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/405.

¹⁰⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed el-Dârânî (Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni li'l-Neşri ve't-Tevzi', 1412/1991), "Salât", 42.

¹⁰⁵ Müslim, "Mesâcid", 53; Ebû Dâvûd, "Cihad", 85; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/285.

¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 30; Tirmizî, "Cenâiz", 43; İbn Mâce, "Cenâiz", 28.

için fedakârlıklarda bulunarak; bazıları birtakım ayetleri ve sûreleri, bazıları da Kur'an'ın tamamını ezberlemiştir.¹⁰⁷ Araçların ezber hafızasının güçlü olması nedeniyle Kur'an'ı ezberlemek onlar için pek de zor olmamıştır. Ancak kaynaklarda Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı baştan sona ezberleyenlerin sayısı hakkında farklı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler bir araya getirildiğinde o dönemde Kur'an'ın tamamını ezberleyenler veya Kur'an kırâatında önde gelenler arasında "Mevlâ Ebî Huzeyfe Sâlim b. Ubeyd b. Rebîa (ö. 12/633), Ebû Huzeyfe (Mihşem b. Utbe b. Rabîa (ö. 12/633), Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635), Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/653), Ebu'd-Derdâ (Uveymir b. Kays el-Hazrecî) (ö. 32/652), Übey b. Ka'b (ö. 33/654), Ebû Velîd Ubâde b. Sâmit b. Kays el-Ensârî (ö. 34/654), Hz. Osman (ö. 35/656), Talha b. Ubeydullâh (ö. 36/656), Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Hz. Ali (ö. 40/661), Ebû Rukayye Temîm b. Evs ed-Dârî (ö. 40/661), Ebû Mûsa el-Eş'ârî (ö. 42/663), Abdullah b. el-Âs (ö. 43/663), Hz. Hafsa (ö. 45/665), Zeyd b. Sâbit (Ebû Hârice Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk el-Hazrecî) (ö. 45/665), Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî (ö. 49/669), Sa'd b. Eb'i Vakkâs (ö. 55/675), Ebû Hureyre (ö. 58/678), Hz. Âişe (ö. 58/678), Muâviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680), Mücemmi' b. Cârîye b. Âmir el-Evsî (ö. 60/680), Hz. Ümmü Seleme (ö. 62/681), Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/685), Abdullah b. Abbas (ö. 68/688), Abdullah b. Sâib (ö. 70/689), Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 73/692), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Enes b. Mâlik (ö. 93/711)" gibi isimler sayılabilir.¹⁰⁸ Ancak Allah Rasûlü'nün döneminde vahyin devam ettiğini unutmamak gerekir. Sayının belirlenmesinde dikkate alınması gereken veri hicri dördüncü yılda meydana gelen Bî'ri Maûne vakasında sahâbeden yetmiş civarında hafızın, yine Hz. Ebû Bekir döneminde hicri on ikinci yılda meydana gelen Yemâme savaşında

¹⁰⁷ İbn Mücâhid, "Mukaddime", *Kitâbü's-Seb'a*, 5.

¹⁰⁸ Bk. Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmâil Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sader, 1395/1975), 40-42; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/6; Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî (Kahire: Daru'l-Hadis, 1427/2006), 170, 171; Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*, 46, 47; Muhammed Muhtâr Veledd Ebbâh, *Târîhü'l-Kırâat fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib* (Fas: İesco, 1422/2001), 9; Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci* (İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 2013), 139, 140; Akdemir, *Kırâat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, 29, 35, 36.

da bir o kadar hafız sahâbenin şehit olması göz önünde tutulmalı ve ona göre değerlendirilmelidir.¹⁰⁹

Rasûl-i Ekrem'den veya onun öğrettiklerinden Kur'an öğrenen sahâbenin sosyo-kültürel yapıları, öğrenme yetenekleri farklılık gösterebilmiştir. İnsanların bu farklı durumlarının dikkate alındığı Kur'an'da da, belirli bir aklı ya da psikolojik seviyeye sahip insanlara hitap edilmeyip her kesimden insan muhatap kabul edilmiştir.¹¹⁰ Bu özelliklere sahip sahâbenin bir kısmı, risaletin bidayetinden itibaren Rasûlullah'ın hep yanında olmuştur. Bununla birlikte ashab-ı suffa gibi kendini başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere İslam'ı öğrenmeye, anlamaya ve yaşamaya adanmış ve zamanının tamamını Hz. Peygamber'in yanında geçiren sahâbiler de vardır. Bunun yanı sıra hayatın akışı içerisinde ziraatle, ticaretle uğraşanlar da olmuştur. Doğal bir sonuç olarak da, sahâbenin nazil olan vahiyden de öğrendikleri şeyler, her biri için aynı olmayıp, farklılık gösterebilmiştir. İşte bu farklılıklar tarihi süreç içerisinde kırâat ilmine de sirayet etmiştir.

Hiz. Peygamber'den doğrudan kırâat alan sahâbiler olmuştur. Onlar öğrendikleri kırâatı Allah Rasûlüne arz etmişler, hataları da yine Hiz. Peygamber tarafından tashih edilmiştir. Abdullah İbn Mes'ûd'un: "Vallahi ben Rasulullah'ın (s.a.v.) (doğrudan doğruya) ağızından yetmiş kadar sûre öğrendim."¹¹¹ sözleri, Rasûl-i Ekrem'den sahâbenin doğrudan Kur'an öğrendiğini teyit etmektedir.

Hiz. Peygamber'in Kur'an kırâatını öğrettiği sahâbeden bir kısmı bu alanda daha mahir olduğu için onları diğer insanlara Kur'an öğretmek üzere vazifelendirdiğini bilmekteyiz.¹¹² Sahâbe arasında Kur'an kırâatı yönüyle öne çıkmış olan ve Rasûlullah zamanında Kur'an'ın tamamını ezberleyerek ona arz eden ve hatta namazda ayetleri karıştırmaması durumunda kendisine

¹⁰⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, 38; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/155; Çetin, "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", 96.

¹¹⁰ Karslı, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, 73.

¹¹¹ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 8.

¹¹² Abdulaziz b. Süleyman İbrahim el-Müzeyyinî, *Mebâhis fi İlmi'l-Kırâât* (Riyad: Dâru Kunûz İşbiyâ, 1431/2009), 21.

hatırlatmasını istediği Übey b. Kâ'b'la¹¹³ ilgili olarak Rasûl-i Ekrem: “Sizin en iyi Kur'an okuyunuz, Ubey'dir.” buyurmuştur. Vahiy kâtiplerinden olan Übey b. Kâ'b, nazil olan ayetleri hem yazmış, ezberlemiş ve hem de Rasûl-i Ekrem'e okumuştur. Ayrıca o, Mescid-i Nebevî'de Medine Müslümanlarına ve şehre gelen yabancı heyetlere Allah Rasûlü'nün emirleriyle Kur'an öğretmiştir. Allah Rasûlü'nün “seyyidü'l-kurrâ” olarak övdüğü Übey b. Kâ'b'ı bir defasında çağırarak O'na “Allah sana Beyyine Sûresi'ni okumamı emretti” dediğinde, o da heyecan içinde “Allah size benim adımı mı andı Ya Rasûlallah?” diye sorup ve ardından “Evet” cevabını aldığı da sevincinden ağlamıştır.¹¹⁴ Übey b. Kâ'b, Rasûlullah'ın vefatından sonra da Kur'an kırâatı ve tefsir eğitiminde önemli bir yeri haizdir. Yine onun, Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'an'ın cem'i meselesinde Zeyd b. Sâbit'e yardım eden komisyonda ve Hz. Osman dönemindeki Kur'an istinsâhı heyetinde olduğunu görmekteyiz. Hz. Ömer döneminde teravih namazının cemaatle kılınmasında bu iş için imam olarak tayin edilen de yine odur.¹¹⁵

Allah Rasûlü'nün döneminde kırâat yönüyle öne çıkanların başında konu hakkında gelen şu rivâyet e göre dört kişinin adı geçmektedir. Bu rivâyette “Kur'an'ı şu dört kişiden alınız: Übey b. Ka'b (ö. 33/654), Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/653), Mevlâ b. Ebû Huzeyfe Sâlim b. Ubeyd b. Rebîa (ö. 12/633) ¹¹⁶ buyrulmuştur. İsmi bu haberde geçen sahâbeleri, daha sonraki dönemlerde de Kur'an eğitim-öğretim hizmetinde öne çıkan muallimler olarak görmekteyiz.

İslam devletinin sınırlarının genişlemesiyle Kur'an kırâatında mâhir olan sahâbe diğer bölgelere (özellikle Hz. Ömer döneminde) gönderilerek, Kur'an eğitim-öğretimini öğrendikleri şekilde ifa etmişlerdir. Bunlar arasında Übey b. Kâ'b ve Ebû'd-Derdâ Şam'da; Ebû Musa el-Eş'arî Basra'da; Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de, Rasûlullah'tan öğrendikleri kırâatı oradaki insanlara

---

¹¹³ Tirmizî, “Menâkıb”, 33; Bünyâmin Erul, “Übey b. Kâ'b”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/273.

¹¹⁴ Buhârî, “Fedâilü's-Sahâbe”, 31; Erul, “Übey b. Kâ'b”, 42/273.

¹¹⁵ Erul, “Übey b. Kâ'b”, 42/273.

¹¹⁶ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 8; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/155.

öğretmişlerdir.¹¹⁷ Fakat bu dönemde Kur'an kırâatını öğretenlerin sadece bu isimlerden oluşmadığını, daha önce bu alanda mâhir olarak zikrettiğimiz sahâbenin ve onlardan başka da birçok kişinin olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü Kur'an eğitim-öğretimi ile ilgili Kur'an'dan, hadislerden gelen emir ve tavsiyeler, Müslümanlar'a öğrendiklerini başkalarına da öğretme arzusu/sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Hz. Peygamber'den Kur'an öğrenen sahâbe, buldukları beldeye onu öğrendiği şekilde diğer insanlara öğretmişlerdir. Zira Hz. Ali, "*Rasûlullah'ın, Kur'an'ı öğrendiğiniz şekilde okuyunuz*" buyurduğunu bizlere nakletmektedir.¹¹⁸ Bu nedenle onlar da Allah kelamını diğer insanlara kendilerinin öğrendikleri gibi en iyi şekilde öğretmeye özen göstermişlerdir.

6. Sonuç

Yüce Allah tarafından Cebrâil (a.s.) aracılığıyla Hz. Peygamber'e "oku" mesajının iletilmesiyle başlayan kırâat eğitimi, ilk andan itibaren hoca-âtalebe ilişkisi şeklinde devam etmiştir. Hz. Cebrâil'in okuması Rasûlullah'ın sem'a yoluyla ondan dinleyerek öğrenmesi ve Hz. Peygamber'in öğrendiklerini arz usûlüyle ona dinletmesi şeklindeki uygulamayla kırâat eğitim-öğretiminin ilk örneği sunulmuştur. Her yıl Ramazan ayında o zamana kadar nazil olan Kur'an ayetlerini Hz. Cebrâil'in okuması ve Rasûlullah'ın dinlemesi sonrasında Rasûl-i Ekrem'in okuyarak ona arzetmesi şeklindeki arz ve sem'a usulleri bu eğitimin yol ve yöntemini belirlemiştir. Allah Rasûlü de öğrendiği ayetleri tebliğ vazifesi gereği çeşitli vesilelerle sahâbeye okumuş, onlardan da özellikle Kur'an'ı güzel okuyanlardan dinlemek suretiyle kırâat eğitim-öğretiminin metodunun nasıl olması gerektiğini örnekleriyle ortaya koymuştur. Bu dönemde daha çok şifâhî olarak ön planda olan kırâat öğretimi bireysel de olsa yazılı metin üzerinden de yapılmıştır. Yine Allah Rasûlü ilk andan itibaren sadırlara nakşedilen Kur'an'ı vahiy kâtipleri aracılığıyla satırlarda da kayıt altına aldırmıştır.

Hz. Peygamber sahâbeye Kur'an okumuş, onlara öğretmiş; sahâbe de ondan kırâatı öğrenmiştir. Sahâbeden bir kısmı Kur'an'ın tamamını

¹¹⁷ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 53.

¹¹⁸ İbn Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 47.

ezberlemiş, bir kısmı ise bazı ayetleri/sûreleri ezberlemiştir. Sahâbe, Rasûlullah'tan öğrendiği kırâatı namazlarda ve diğer ibadetlerde gece-gündüz demeden farklı zamanlarda okumuştur. Şifahen kuraatı öğrendikleri gibi Hz. Osman, Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Mes'ûd ve Enes b. Mâlik gibi sahâbenin de bir kısmı aynı zamanda Kur'an ayetlerini yazılı metin olarak da yanlarında bulundurmıştır.

Mekke döneminde *Dâru'l-Erkâm'*da başlayan Kur'an eğitim-öğretimi, Mus'ab b. Umeyr'in Medineli Müslümanlara Kur'an muallimi olarak gönderilmesiyle başta Es'ad b. Zürrâre'nin evi olmak üzere evlerde yapılmıştır. Allah Rasûlü'nün Medine'ye hicret etmesiyle Kur'an eğitim ve öğretimi Mescid-i Nebevî'de özellikle Suffe denilen yerde devam etmiştir. Ayrıca Kur'an eğitim öğretimi o dönemde başta *Dârulkurrâ* adıyla kurulan Mehreme b. Nevfel'in evi olmak üzere evlerde ve diğer mescitlerde de sürdürülmüştür. Hz. Peygamber döneminde sahâbenin kırâat eğitiminin bireysel ve kurumsal yapıda, her birinin hocasından öğrendiği şekliyle müşafeheye dayalı devam etmiştir. Rasûl-i Ekrem'in Kur'an okuyuşundaki usûl ve esaslar, bu ilmin eğitim-öğretiminin nasıl yapılması gerektiğini belirlemiştir. Kur'an eğitim-öğretiminin temelini harflerin mahreç ve sıfatlarına riâyet, med, vakıf ve ibtidâ oluşturmuştur. Bu esaslar çerçevesinde Kur'an okuma usûlü/okuma seyri tahkik, tedvîr ve hadr olmak üzere belirlenmiş ve usûllerden biriyle Kur'an-ı Kerim tilâveti günümüze kadar sürdürülmüştür.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın özgünlüğüne dikkat edilmiş yararlanılan kaynaklar dipnot ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz zikredilmiştir.

Kaynakça

- Abdulâlî el-Mes'ûl. *Mu'cemü'l-Mustalahât İlmi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaûd - Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2000.

- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV, 2. Baskı, 2015.
- Aliyyü'l-Kârî, Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mükaddimeti'l-Cezeriyye*. Thk. Üsâme Atâyâ. Dımeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1433/2012.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Cüreysî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfîd fi İlmi Tecvîdi'l-Kur'an'il Mecîd*. Neşr. Abdullah Mahmûd - Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, 1424/2003.
- Çetin, Abdurrahman. "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986): 91-101.
- Çetin, Abdurrahman. "Vakf ve İbtidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/461-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 16. Baskı, 2013.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2. Baskı, 2010.
- Dağ, Mehmet. *Tenzilden Tezyine Mushaf'ı Şerîf*. Ankara: Fecr Yayınları, 2013.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'a'l-Meşhûre*. Nşr. M. Kemal Atik. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd*. Thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâru Ammâr, 1421/2000.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. Thk. Hüseyin Selim Esed el-Dârânî. Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni li'l-Neşri ve't-Tevzi', 1412/1991.
- Devserî, İbrahim Saîd. *Muhtasarü'l-İbârât li Mu'cemi Mustalahâti'l-Kırâât*. Riyâd: Dâru'l-Hadâre, 1429/2008.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm. *el-Mürşidü'l-Vecîz*. Thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâru Sader, 1395/1975.

- Erul, Bünyâmin. "Übey b. Kâ'b", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/272-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Heysemî, Nureddîn Ali b. Bekr. *Mecmaü'z-Zevâid ve Menbâü'l-Fevâid*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, ts.
- İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed. *el-İstîâb fî Ma'rifeti Ashâb*. Thk. Muhammed Ali Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- İbn Ebî Davûd, Ebû Bekr Abdillâh b. Süleyman es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*. Thk. Muhibbiddîn Abdissebhân Vâiz. Beyrut: Dâru'l-Beşâri'l-İslamiyye, 1415/1995.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesar. *es-Sîre*. Thk. Muhammed Hamidullah. Fas: y.y., 1395/1976.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. Thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Daru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2008).
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Kahire, Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Mücâhid et-Temîmî, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât*. Thk. Şevki Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1400/1980.
- İbnü'l-Bâziş el-Ensârî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef. *Kitâbu'l-İkna' fi'l-Kırââti's-Seb'a*. Thk. Abdulmecid Katâmuş. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1403/1982.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*. Thk. Ğânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Ğayetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ, nşr. G. Bergstraesser*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*. Thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bî. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1433/2012.

- İbnü'l-Cezerî. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*. Thk. Ali Muhammed Dabba'. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İsfahânî, Râgıb Ebu'l-Kasım Muhammed b. Hüseyin. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*. Thk. Safvân Adnân Davûdî. 4. Baskı. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1430/2009.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Tarih-i Kur'an*. İstanbul: Böre Yayınevi, 1956.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. 12. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2007.
- Karslı, İbrahim Hilmi. *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr. *Letâifü'l-İşârât li-Fünuni'l-Kırâat*. Thk. Merkezü Dirâsâti'l-Kur'aniyye. Medine: Melik Fehd Mushaf Matbaası, 1434/2012.
- Kurt, Yaşar. "Kur'an Öğretimi ve Caminin Kur'an Öğretimindeki Yeri". *EKEV Akademi Dergisi* 7/16 (Yaz 2003): 103-120.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiü li Ahkâmî'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Muhammed Hamîdullah. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: İmaj, 2003.
- Muhammed Hamîdullah. *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Hâdî Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr Velkeşfan İleli'l-Kırâati veTevcihihâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1997.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi u's-Sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374/1954.
- Müzeyyinî, Abdulazîz b. Süleymân İbrâhîm. *Mebâhis fi İlmi'l-Kırâat*. Riyad: Dâru Kunûz İşbilyâ, 1431/2009.

- Nüveyrî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ali. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*. Thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Öge, Ali. "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi". *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2015): 27-62.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*. 5. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Rızk, Seyyid et-Tavîl. *Fî Ulûmi'l-Kırâat Medhal, Dirâse ve Tahkîk*. Mekke: el-Faysaliyye, 1405/1985.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Şuayb el-Arnaud. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 2008/1429.
- Şâhîn, Abdussabûr. *Târîhu'l-Kur'ân*. Kahire: Nahdatu Mısır, 3. Baskı, 2007.
- Şen, Ziya. *Kur'ân'ın Metinleşme Süreci*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 2013.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid İstilahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018.
- Temel, Nihat. *Kur'ân Kıraatında Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: İVAF Yayınları, 2016.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Haciveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Mehmet Ünal, *Kur'an ilimleri ve Tefsir Tarihi*, (Editör: Mehmet Akif Koç), Ankara, Grafiker, 2021.
- Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara: Fecr, Yayınları, 2014.
- Veled Ebbâh, Muhammed Muhtâr. *Târîhü'l-Kırâat fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib*. Fas: İsesco, 1422/2001.

Yüksel, Ali Osman. *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibtü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV, 2. Baskı. 2012.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Fevvâz Ahmed Zemereli, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1415/1995.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Daru'l-Hadîs, 1427/2006.

Zührî, Muhammed İbn Sa'd b. Münî'. *Kitâbü Tabakâti'l-Kebîr*. Thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.